

PATAKI JÓZSEF

A XVII. századi tudomány képviselője

Újabb kitűnő művel gazdagodott a Kriterion széles körben ismert „fehér sorozata”. A nyár folyamán jelent meg a nagy múltú enyedi kollégium XVII. században már messze híres orvosprofesszorának, Pápai Páriz Ferencnek (1649—1716) életét és tevékenységét bemutató könyv.* Örömmel állapítjuk meg, hogy Nagy Géza, a bevezető tanulmány írója s a 800 lapot meghaladó mű gondozója mindvégig szem előtt tartotta a tudományos kutatás szigorú követelményeit, de válogató munkája során nem feledkezett meg könyvet szerető közönségünk igényeiről sem. E könyv is bizonyítja, hogy tudományos tájékoztatás és olvasói élménykielégítés jól megfér egymás mellett.

Már a bevezető tanulmányból jó tájékozódást nyerünk azokról a politikai és eszmei, valamint társadalmi téren végbemenő, igen mélyreható változásokról, melyek a XVII. századi Erdély fejlődésének új irányt szabtak, s amelyek Pápai Páriz életkörülményeit és tevékenységét is elhatározóan befolyásolták. A bevezető tanulmány megállapításait pedig mindenben alátámasztja a nagy tudós naplója és gazdag, sok irányú munkásságát tükröző művei, bár ez utóbbiak csupán szemelvényesen kerülhettek bemutatásra. Ezekből megismerhetjük nemcsak viszontagságos gyermekkorát, mely egybeesik az erdélyi fejedelemség hanyatlásának kezdeteivel, hanem feltárul előttünk a kolozsvári, majd pedig az enyedi kollégiumban a magasabb tudományokat elsajátító ifjú élete is. Azé az ifjúé, aki szorgalmasan készül a hön óhajtott peregrinációra, vagyis tanulmányainak nyugati akadémiákon való folytatására. Erre 1672 márciusában kerül sor. A tanulmányút fontosabb állomásai: Berlin, Lipcse, Majna-Frankfurt, Marburg és Heidelberg. Naplója tanúsága szerint Pápai Páriz egy év múlva, 1673 áprilisában Bázélbe érkezik. Az itteni egyetemen orvostani előadásokat hallgat, és rendszeresen részt vesz a kórházi gyakorlatokon.

Pápai Páriz másfél évi előkészület után, 1674 szeptemberében jelentkezett az orvosdoktori cím elnyeréséhez szükséges vizsgákra. Ezek sikeres letétele és nyomtatásban is megjelent doktori értekezésének megvédése után, október 20-án ünnepléses keretek között orvosdoktorrá avatták. És itt egy pillanatra meg kell állnunk. A külföldi tanulmányok viszonylag rövid ideje ugyanis mindennél jobban bizonyítja az erdélyi peregrinusok alapos felkészültségét és még inkább azt a kor színvonalán álló oktató-nevelő munkát, amely kollégiumainkban folyt. Hisz a növényedékek már itthon megismerkedtek a korszak tudományos felfogását forradalmasító Cartesius és Cocceius haladó eszméivel. A külföldi akadémiákon, a források közelében közelében pedig még inkább megerősödött „a tudásba és a tudományba” vetett hitük, amelynek hazatértük után is bátor harcosai voltak. Ez a magatartás kitűnik Pápai Páriz tudományos munkáiból és egész tevékenységéből is.

A fiatal orvosdoktor, jóllehet Bázelt második hazájának érzi, 1675 áprilisában visszaindul szülőföldjére, s elég sok viszontagság után november 1-én megérkezik Enyedre. Itthon eleinte orvosi gyakorlatot folytat, ami lehetőséget nyújt arra, hogy hamarosan családot alapítson. Életébe jelentős változást hoz az enyedi Bethlen-kollégium egyik professzori tisztségébe történt beiktatása (1680. január 4-én). Bár az elkövetkező években is még sok nehézséggel kell szembenéznie, az ún. Pax-sorozattal megkezdí gazdag tudományos és irodalmi tevékenységét, mely nevét nemcsak kortársai előtt teszi ismertté, hanem maradandó helyet biztosít számára a magyar művelődéstörténetben is. Ez időtől fogva hosszú éveken át, 1716-ban bekövetkezett haláláig, mint a kollégium professzora, majd pedig rektora — tanártársaival együtt — nemzedékek egész sorát vértézi fel tudományos világnézettel, s állítja az erdélyi kálvinista értelmiség élvonalába. Bár személyét nemegyszer éri támadás, és pedagógiai munkásságának eredményességét is igyekeznek kétségbe

* Pápai Páriz Ferenc: Békességet magamnak, másoknak. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Nagy Géza. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

vonni, nem vitás, hogy életének egyik célja az enyedi kollégium felvirágoztatása és hírnevének öregbítése.

Pápai Páriz több évtizedre terjedő, magyar és latin nyelven kifejtett munkásságáról Nagy Géza válogatása nyomán nagyszerű áttekintést kapunk. Látjuk, hogy felkészültsége, nyelvismerete, külföldi tudósokkal fenntartott kapcsolatai s főleg a tudományok fejlődésének nyomon követése tették lehetővé a XVII. századi Erdélyben egyedülálló kultúrtevékenységét. Ennek részletes ismertetésére, sajnos, nincs terünk. Csupán arra szeretnők felhívni olvasóink figyelmét, hogy mily széles körű és teljesen a korszak színvonalán álló volt e tudományművelés, és hogy ezzel Pápai Páriz elsősorban a hazai szükségleteket óhajtotta kielégíteni még akkor is, amikor idegen nyelvű munkákat fordított magyarra. S ez a megállapítás főleg orvosi jellegű könyveire vonatkozik, mivel általuk leginkább a tudatlan, jobbágyi sorban élő embereken akart segíteni. A köztudat — úgyszólván napjainkig — Pápai Páriznak szinte kizárólag a nevelői-oktatói és orvosi tevékenységét tükröző munkái emlékét őrizte meg. Más műveiről a szakembereken kívül csak igen kevesen tudnak, pedig ránk maradt haladó jellegű bölcsészeti, valamint fizikai, címertani, történelmi és államtudományi jellegű munkái szintén a jelentős alkotások közé tartoznak. És csak a legnagyobb elismerés hangján szólhatunk 1708-ban megjelent latin—magyar és magyar—latin szótáráról, amelyet mai napig a magyar szótáriródalom igen jeles termékének tekinthetünk, olyan munkának, amely a román szótáriródalom kialakulásában is érezte hatását.

Pápai Páriz Ferenc évtizedeket átfogó, nagy horderejű tevékenységének értékeléséhez feltétlenül ismernünk kell kiterjedt levelezését is. Szerencsére e levelezés tekintélyes része fennmaradt, s Nagy Géza dicséretreméltó utánajárása most valamennyiünket hozzásegít a nagy tudós életkörülményeit tükröző levelek minél alaposabb megismeréséhez.

Nem zárhatjuk le Pápai Páriz életművének még ily vázlatos bemutatását sem anélkül, hogy meg ne említenők munkásságának egy elfelejtett területét: költészetét. Alkalmom szülte lírai alkotásait kortársai sokra becsülték, s ezek is öregbítették jó hírnevét. Alkalmi jellegük azonban megakadályozta, hogy — néhány kivételtől eltekintve — időállóvá válhassanak. Közreadásuk mégsem mondható időszerűtlennek.

Végkövetkeztetésünk, hogy szakember és tanulni, tájékozódni vágyó olvasó egyaránt jóleső érzéssel veszi kezébe és forgatja a Pápai Páriz Ferenc életét és munkásságát bemutató könyvet. Hisz végre átfogó képet kapunk mindnyájan e nagy erdélyi tudós egész életművéről olyan magyarász jegyzetanyag s jól rendezett, könnyen áttekinthető könyvészeti adattár (és különféle mutatók) kíséretében, amely nemcsak tájékoztat, hanem további kutatásra is ösztönöz. Hálas szívvel köszönjük a Kriterion Könyvkiadónak és a könyv gondozójának is e nagyon szép ajándékot.

JUHÁSZ ISTVÁN

A mát is ihlető nagyenyedi professzor

A „fehér könyvek“ az eddigi történelmi kutatás összefoglalásával és gyarapításával szolgálják múltunk megelevenítését. A címlapok a tanulságokat sűrítik. Nagy Géza ajánlása azonban ennél többet mond: arra hív, hogy Pápai Páriz Ferenc irataiból a ma ihletőjét ismerjük meg.

Ha az időszerű üzenet keresésével olvassuk az egykori nagyenyedi professzor (1649—1716) mintegy húsz művéből gondos tanulmányozás után válogatott részleteket, költeményeit vagy ezek Tóth István által készített kiváló fordításait, 86 érdekes — és nagyrészt eddig ismeretlen — levelét s az egész kort megvilágító 200 lapnyi jegyzetet, meglep az életmű szerzteágazó volta ellenére is kirajzolódó belső egysége. A XVII. században meginduló enciklopédiai irodalommal már Pápai korában mentesül a tudományos világ az enciklopédikus tudás terhetől, s fokozatosan erdélyi akadémiáink tantervében is jelentkezik a szakosodás. Nemcsak ma, de rég elképzelhetetlen egy olyan életpálya, mely az orvostudományi munkásságot egyesítse a filozófiával, a teológiával és az államtudománnyal, ugyanakkor úttörő eredményeket hozzon létre az egyháztörténelem és a heraldika területén, jó versekkel vidámtsa az esküvői — és vigasztalja a temetési ünnepséget, s közben